

ปัญหาเกี่ยวกับการเยียวยาผู้เสียหายจากการถูกระงับการ ป.ป.ช. ข้อมูลความผิด กรณีภายหลังพบว่าไม่มีมูลความผิด¹

กัลยาณต์ จันทร์อินทร์²

คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ หรือคณะกรรมการ ป.ป.ช. เป็นองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญที่จัดตั้งขึ้นให้มีความเป็นอิสระในการปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 215 กำหนดให้การปฏิบัติหน้าที่และการใช้อำนาจขององค์กรอิสระต้องเป็นไปโดยสุจริต เทียงธรรม กล้าหาญ และปราศจากอคติทั้งปวงในการใช้ดุลพินิจ และตามมาตรา 234 (2) แห่งรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน กำหนดให้คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติมีหน้าที่และอำนาจในการไต่สวนและวินิจฉัยว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐร้ายยผิดปกติ กระทำความผิดฐานทุจริตต่อหน้าที่ หรือกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการหรือความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ในการยุติธรรมเพื่อดำเนินการต่อไปตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต

คณะกรรมการ ป.ป.ช. มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมและการปกครองในประเทศไทย เพราะมีอำนาจหน้าที่หลักในการตรวจสอบ สอบสวน และดำเนินการเกี่ยวกับการทุจริตในหน่วยงานรัฐ เพื่อลดปัญหาการทุจริตที่ส่งผลกระทบต่อความโปร่งใสและความเชื่อมั่นของประชาชน รวมทั้งกำหนดแนวทางและมาตรการเพื่อส่งเสริมความซื่อสัตย์สุจริตให้กับเจ้าหน้าที่รัฐในการป้องกันและปราบปรามการทุจริต อันเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นการจัดปัญหาการทุจริตในสังคมและหน่วยงานรัฐ

การตรวจสอบและข้อมูลความผิดของคณะกรรมการ ป.ป.ช. ของประเทศไทย เป็นไปตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2561 โดยจะมีอำนาจในการสอบสวนและตรวจสอบเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ถูกกล่าวหาว่าทุจริตเพื่อรวบรวมพยานหลักฐานที่เกี่ยวข้องในการพิจารณาและมีมติชี้มูลความผิดต่อไป ซึ่งการมีมติชี้มูลความผิดของคณะกรรมการ ป.ป.ช. เป็นขั้นตอนสำคัญที่นำไปสู่การส่งเรื่องให้แก่พนักงานอัยการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการทางอาญาและดำเนินการทางวินัยต่อไปตามมาตรา 91 แห่งพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2561

¹บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง ปัญหาเกี่ยวกับการเยียวยาผู้เสียหายจากการถูกระงับการ ป.ป.ช. ข้อมูลความผิด กรณีภายหลังพบว่าไม่มีมูลความผิดโดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ ดร. มัลลิกา พินิจจันทร์ และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์ ดร. ปภาศรี บัวสวรรค์ และ รองศาสตราจารย์กัธร กำประเสริฐ

²นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดอุทัยธานี

แม้ว่าการปฏิบัติหน้าที่และอำนาจของคณะกรรมการ ป.ป.ช. ในการมีความเห็นและมีมติชี้มูลความผิดนั้น จะมีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบข้อกล่าวหาการทุจริตและพิจารณาพยานหลักฐานว่ามีมูลความผิดหรือไม่ ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญในการป้องกันและปราบปรามการทุจริต แต่ในขณะเดียวกัน ก็เป็นการกระทำที่กระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้ถูกกล่าวหาหรือผู้ถูกชี้มูลความผิดได้โดยตรง เช่น เมื่อมีมติชี้มูลความผิดแก่บุคคลใด บุคคลนั้นต้องออกจากตำแหน่งหน้าที่ที่ดำรงอยู่ ต้องออกจากราชการ ไม่ได้รับการพิจารณาเลื่อนขั้น เลื่อนเสียชื่อเสียง เสียโอกาสในการประกอบอาชีพ เสียค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดี ขาดรายได้ระหว่างถูกพักงาน รวมทั้งผลกระทบทางจิตใจและร่างกาย เป็นต้น แม้ว่าภายหลังจะมีการพิสูจน์ความผิด โดยศาลมีคำพิพากษาว่าพฤติการณ์ของผู้ที่ถูกคณะกรรมการ ป.ป.ช. ชี้มูลความผิดไม่มีความผิดตามที่ถูกชี้มูลก็ตาม แต่ความเป็นจริงแล้ว ผู้ถูกชี้มูลความผิดก็ยังคงต้องเผชิญกับความเสียหายทางชื่อเสียงและภาพลักษณ์ในสังคม รวมถึงชีวิตส่วนตัวตลอดมา ซึ่งความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นก็ยากต่อการที่จะนำกลับมาได้อย่างสมบูรณ์

ดังนั้น หากกระบวนการหรือการใช้ดุลพินิจในการชี้มูลของคณะกรรมการ ป.ป.ช. มีข้อผิดพลาดหรือดำเนินการอย่างไม่เป็นธรรม ไม่โปร่งใส หรือมีอคติ ก็จะเกิดความเสียหายต่อผู้ถูกชี้มูลความผิดอย่างร้ายแรง มาตรการการเยียวยาความเสียหาย จึงมีความสำคัญในการปกป้องสิทธิและสร้างความเป็นธรรมแก่บุคคลที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินการของคณะกรรมการ ป.ป.ช. ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าการตรวจสอบและการดำเนินการเป็นไปอย่างโปร่งใสและเป็นธรรมต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างความเสียหายที่ผู้เสียหายได้รับกับกระบวนการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการชี้มูลความผิดของคณะกรรมการ ป.ป.ช. ยังไม่มีความเป็นธรรมและไม่มีความสมดุลกันระหว่างกระบวนการตรวจสอบกับกระบวนการเยียวยาความเสียหาย ประกอบกับผู้ศึกษาปฏิบัติงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งจะได้รับการตรวจสอบจากองค์กรอิสระอย่างสม่ำเสมอไม่ว่าจะเป็นสำนักงานการตรวจเงินแผ่นดินและสำนักงานป้องกันและปราบปรามการทุจริต

ทั้งนี้ จากประสบการณ์การปฏิบัติงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ศึกษาพบว่า เพื่อนร่วมงานและเจ้าหน้าที่ในองค์กรบางรายที่ถูกคณะกรรมการ ป.ป.ช. ชี้มูลความผิดฐานทุจริตต่อหน้าที่ราชการ อันเป็นความผิดวินัยอย่างร้ายแรง ซึ่งส่งผลให้บุคคลนั้นต้องถูกดำเนินคดีอาญา และถูกดำเนินการทางวินัยอย่างร้ายแรง โดยที่พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2561 มาตรา 98 วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า “เมื่อผู้บังคับบัญชาหรือผู้มีอำนาจแต่งตั้งถอดถอนผู้ถูกกล่าวหาได้รับสำนวนการไต่สวนของคณะกรรมการ ป.ป.ช. ตามมาตรา 91 แล้ว ให้ผู้บังคับบัญชาหรือผู้มีอำนาจแต่งตั้งถอดถอนผู้ถูกกล่าวหาผู้นั้นพิจารณาโทษทางวินัยตามฐานความผิดที่คณะกรรมการ ป.ป.ช. ได้มีมติโดยไม่ต้องแต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนวินัยอีก...” และวรรคสาม บัญญัติว่า “การดำเนินการทางวินัยตามวรรคหนึ่ง ผู้บังคับบัญชาหรือผู้มีอำนาจแต่งตั้งถอดถอนพิจารณาสั่งลงโทษผู้ถูกกล่าวหาภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ผู้บังคับบัญชาหรือผู้มีอำนาจแต่งตั้งถอดถอนได้รับแจ้งมติที่ได้ขอให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. พิจารณาบททวนตามมาตรา 99 วรรคสอง ทั้งนี้

ไม่ว่าผู้ถูกกล่าวหาจะพ้นจากการเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐก่อนหรือหลังที่คณะกรรมการ ป.ป.ช. ได้มีมติวินิจฉัยมูลความผิด เว้นแต่คณะกรรมการ ป.ป.ช. จะมีมติเมื่อพ้นกำหนดเวลาตามมาตรา 48 แล้ว แต่ไม่เป็นการตัดอำนาจคณะกรรมการ ป.ป.ช. ที่จะดำเนินการเพื่อดำเนินคดีอาญาต่อไป”

เมื่อพิจารณาจากบทบัญญัติดังกล่าวข้างต้น มีผลบังคับให้มติของคณะกรรมการ ป.ป.ช. ผูกพันต่อผู้บังคับบัญชาของเจ้าหน้าที่รัฐที่ถูกชี้มูลความผิดต้องปฏิบัติตามมติของคณะกรรมการ ป.ป.ช. โดยไม่สามารถเปลี่ยนแปลงฐานความผิดได้ แม้ว่าผู้บังคับบัญชาจะได้พิจารณาจากพยานหลักฐานและมีความเห็นต่างกับคณะกรรมการ ป.ป.ช. ก็ตาม ซึ่งส่งผลให้เจ้าหน้าที่ที่ถูกชี้มูลความผิดนั้น ถูกดำเนินการลงโทษทางวินัยอย่างร้ายแรง ถูกคำสั่งให้ปลดออกหรือไล่ออกจากราชการ อันเป็นการกระทบต่อสิทธิของผู้ถูกชี้มูลความผิดโดยตรง ส่งผลให้ได้รับความเสียหายต่าง ๆ ตามมา แต่เนื่องจากคำสั่งลงโทษที่ออกตามมติของคณะกรรมการ ป.ป.ช. ยังไม่ถึงที่สุด เนื่องจากกฎหมายได้ให้สิทธิแก่ผู้ถูกชี้มูลความผิดว่า หากบุคคลดังกล่าวเห็นว่าการมีคำสั่งลงโทษนั้นไม่เป็นธรรม ไม่ถูกต้อง ผู้ถูกชี้มูลความผิดก็มีสิทธิอุทธรณ์ดุลพินิจในการกำหนดโทษของผู้บังคับบัญชา รวมทั้งสามารถใช้สิทธิฟ้องต่อศาลปกครองได้ และหากศาลปกครองมีคำพิพากษาว่าคำสั่งลงโทษเป็นคำสั่งที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย และมีคำสั่งให้เพิกถอนคำสั่งลงโทษนั้น หน่วยงานต้นสังกัดของผู้ถูกกล่าวหาที่ถูกชี้มูลความผิดจะต้องดำเนินการเยียวยาความเสียหายโดยการให้ผู้ถูกชี้มูลความผิดกลับเข้ารับราชการ รวมทั้งต้องชดเชยค่าเสียหายระหว่างที่ต้องออกจากราชการ โดยที่คณะกรรมการ ป.ป.ช. ไม่ต้องรับผิดชอบชดเชยค่าเสียหายดังกล่าวแต่อย่างใด ทั้งที่การที่หน่วยงานต้นสังกัดหรือผู้บังคับบัญชาที่มีคำสั่งลงโทษ อันเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายนั้น เป็นการปฏิบัติตามกฎหมายที่ผูกพันให้หน่วยงานต้นสังกัดหรือผู้บังคับบัญชาต้องปฏิบัติตามมติของคณะกรรมการ ป.ป.ช. โดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

แต่เมื่อพิจารณาถึงกระบวนการเยียวยาความเสียหายที่เกิดจากการชี้มูลของคณะกรรมการ ป.ป.ช. โดยที่การเยียวยาความเสียหาย เป็นการดำเนินการตามมาตรการใด ๆ เพื่อชดเชยหรือบรรเทาความเสียหายที่เกิดขึ้นกับบุคคลที่ได้รับความเสียหายหรือได้รับผลกระทบจากการถูกชี้มูลความผิดในการดำเนินการซึ่งเป็นไปตามอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการ ป.ป.ช. หรือกรณีมีความผิดพลาดในการพิจารณาหรือการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรม เพื่อคืนสภาพหรือบรรเทาความเสียหายที่เกิดขึ้นให้แก่ผู้เสียหายให้กลับมาใกล้เคียงกับสภาพเดิมมากที่สุด ซึ่งความเสียหายที่ผู้เสียหายได้รับอาจจะเป็นการสูญเสียตำแหน่งหน้าที่การงาน การสูญเสียรายได้ การเสียสิทธิประโยชน์ที่พึงจะได้รับ การได้รับผลกระทบทางสังคม การได้รับผลกระทบความสัมพันธ์ภายในครอบครัว การถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม การเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินการต่อสู้คดี เป็นต้น ซึ่งความเสียหายที่ผู้เสียหายได้รับนี้จะมีผลกระทบและความร้ายแรงที่แตกต่างกันไปในแต่ละกรณี

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีกฎหมายที่เกี่ยวกับการเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย แต่ก็ยังมีปัญหาหลายประการเกี่ยวกับการเข้าถึงกระบวนการเยียวยาความเสียหาย เช่น การใช้สิทธิเรียกร้องของผู้เสียหาย เพื่อให้ได้รับการเยียวยาต่าง ๆ หรือลักษณะของความเสียหายที่จะสามารถเรียกร้องให้เยียวยาความเสียหายได้ รวมทั้งกระบวนการดำเนินการเยียวยาความเสียหายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและให้ผู้เสียหายสามารถได้รับการชดเชยความเสียหายได้อย่างเหมาะสมและครอบคลุมกับความ

เสียหายที่ผู้เสียหายได้รับผลกระทบจากการถูกข่มขู่ความผิดของคณะกรรมการ ป.ป.ช. ซึ่งปัญหาเหล่านี้มีดังนี้ คือ

1. ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิเรียกร้องของผู้เสียหาย ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 และพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2561 มาตรา 101

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 บัญญัติว่า “ผู้ใดจงใจหรือประมาทเลินเล่อทำต่อบุคคลอื่นโดยผิดกฎหมายให้เขาเสียหายถึงแก่ชีวิตก็ดี แก่ร่างกายก็ดี อนามัยก็ดี เสรีภาพก็ดี ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ท่านว่าผู้นั้นทำละเมิดจำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น”

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2561 มาตรา 101 บัญญัติว่า “ผู้ซึ่งถูกลงโทษตามมาตรา 98 ที่มีสิทธิฟ้องคดีต่อศาลปกครอง จะฟ้องคดีต่อศาลปกครองภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่ถูกลงโทษโดยไม่ต้องอุทธรณ์ตามกฎหมาย ระเบียบ หรือข้อบังคับว่าด้วยการบริหารงานบุคคลของผู้ถูกลงโทษนั้น หรือจะดำเนินการอุทธรณ์คู่พิพาทในการกำหนดโทษของผู้บังคับบัญชาตามกฎหมาย ระเบียบ หรือข้อบังคับว่าด้วยการบริหารงานบุคคลของผู้ถูกลงโทษนั้นก่อนก็ได้

ในกรณีที่ผู้ถูกลงโทษนำคดีไปฟ้องต่อศาลปกครองโดยมิได้ฟ้องคณะกรรมการ ป.ป.ช. ให้ศาลปกครองแจ้งให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. ทราบ และให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. มีสิทธิขอเข้ามาเป็นคู่กรณีในคดีด้วยได้”

เมื่อพิจารณาจากบทบัญญัติดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีปัญหาเกี่ยวกับสิทธิเรียกร้องของผู้เสียหายที่ถูกคณะกรรมการ ป.ป.ช. ข่มขู่ความผิดในการดำเนินการเรียกร้องค่าเสียหายต่าง ๆ เนื่องจากยังไม่มีกำหนดไว้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับการใช้สิทธิเรียกร้องในการเยียวยาความเสียหายจากการถูกละเมิด อันเนื่องมาจากการถูกคณะกรรมการ ป.ป.ช. ข่มขู่ความผิด สำหรับการใชสิทธิทางกฎหมายอาจจะต้องอาศัยกฎหมายที่เป็นบททั่วไปของกฎหมายลักษณะละเมิด ตามมาตรา 420 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยที่บทบัญญัตินี้ดังกล่าวนั้นก็ไม่ได้ครอบคลุมถึงความเสียหายที่เกิดจากการถูกคณะกรรมการ ป.ป.ช. ข่มขู่ความผิด กล่าวคือ ตามมาตรา 420 กำหนดถึงความเสียหายแก่ชีวิต ร่างกาย อนามัย เสรีภาพ ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใด แต่ไม่มีการกำหนดไว้ชัดเจนว่า ความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นรวมถึงการได้รับผลกระทบจากการถูกข่มขู่ความผิดโดยไม่เป็นธรรมจากคณะกรรมการ ป.ป.ช. ด้วยหรือไม่ และบทบัญญัตินี้ดังกล่าวยังไม่ครอบคลุมถึงการใชสิทธิเรียกร้องทางละเมิดของผู้เสียหายในด้านต่าง ๆ อย่างครบถ้วน

สำหรับมาตรา 101 แห่งพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2561 ให้สิทธิแก่ผู้ถูกข่มขู่ความผิดในการฟ้องคดีต่อศาลปกครองได้ หากเห็นว่ามติข่มขู่เป็นการละเมิดสิทธิ หรือเป็นการใช้อำนาจโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย โดยไม่ต้องอุทธรณ์ตามกฎหมาย ระเบียบ หรือข้อบังคับว่าด้วยการบริหารงานบุคคลของผู้ถูกลงโทษนั้นก็ตาม แต่คำสั่งลงโทษยังคงมีผลอยู่ในระหว่างการดำเนินคดี ซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้ได้รับคำสั่งลงโทษนั้นอย่างต่อเนื่องหลายประการ และหากภายหลังต่อมาศาลพิพากษาว่าผู้ถูกคำสั่งลงโทษนั้น ไม่มีความผิดตามที่ถูกข่มขู่ความผิด จึงกลับกลายเป็นการลงโทษผู้บริสุทธิ์ และแม้จะมีกระบวนการของทางราชการในการเยียวยาความเสียหายทางปกครองให้ก็ตาม

แต่ผู้เสียหายก็ต้องพิสูจน์ว่าการชี้มูลความผิดของคณะกรรมการ ป.ป.ช. เป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งเป็นภาระหน้าที่ของผู้เสียหายที่ต้องพิสูจน์ โดยเฉพาะหากคณะกรรมการ ป.ป.ช. ได้แย้งว่าการดำเนินการเป็นไปตามหน้าที่และอำนาจตามกฎหมายก็จะส่งผลให้การต่อสู้คดียากขึ้นไปอีก ดังนั้น เมื่อไม่มีขอบเขตของกฎหมายที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนและแน่นอน จึงเป็นการยากที่ผู้เสียหายจะใช้สิทธิเรียกร้องในการเยียวยาค่าเสียหายต่อคณะกรรมการ ป.ป.ช. หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ จึงเป็นปัญหาทางกฎหมายในการใช้สิทธิเรียกร้องของผู้เสียหายจากการถูกคณะกรรมการ ป.ป.ช. ชี้มูลความผิดเพื่อใช้สิทธิเรียกร้องเยียวยาความเสียหายดังกล่าว

2. ปัญหาเกี่ยวกับการกำหนดค่าสินไหมทดแทน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 438 และมาตรา 446

มาตรา 438 บัญญัติว่า “ค่าสินไหมทดแทนจะพึงใช้โดยสถานใดเพียงใดนั้น ให้ศาลวินิจฉัยตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด

อนึ่งค่าสินไหมทดแทนนั้น ได้แก่การคืนทรัพย์สินอันผู้เสียหายต้องเสียไป เพราะละเมิดหรือใช้ราคาทรัพย์สินนั้น รวมทั้งค่าเสียหายอันจะพึงบังคับให้ใช้เพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ อันได้ก่อขึ้นนั้นด้วย”

มาตรา 446 วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า “ในกรณีทำให้เขาเสียหายแก่ร่างกายหรืออนามัยก็ดี ในกรณีทำให้เขาเสียเสรีภาพก็ดี ผู้ต้องเสียหายจะเรียกร้องเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อความที่เสียหายอย่างอื่นอันมิใช่ตัวเงินด้วยอีกก็ได้ สิทธิเรียกร้องอันนี้ไม่โอนกันได้ และไม่ตกสืบไปถึงทายาท เว้นแต่สิทธินั้นจะได้รับสภาพกันไว้โดยสัญญาหรือได้เริ่มฟ้องคดีตามสิทธินั้นแล้ว”

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าตามมาตรา 446 ในส่วนของ “ค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายอย่างอื่นอันมิใช่ตัวเงิน” ไม่มีการกำหนดที่ชัดเจนเกี่ยวกับลักษณะของความเสียหายว่าครอบคลุมความเสียหายใดบ้าง ซึ่งไม่ครอบคลุมถึงความเสียหายที่เป็นผลกระทบต่อเนื่องที่ได้รับจากการถูกชี้มูลความผิด เช่น การสูญเสียโอกาสในการประกอบอาชีพ การเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคม และในการกำหนดค่าสินไหมทดแทนตามมาตรา 438 จะขึ้นอยู่กับดุลพินิจของศาล โดยการกำหนดค่าสินไหมทดแทนนี้ย่อมแตกต่างกันออกไปตามดุลพินิจของศาลแต่ละท่านในแต่ละกรณี ซึ่งบางกรณีการใช้ดุลพินิจของศาลอาจไม่ครอบคลุมกับความเสียหายที่แท้จริงที่ผู้เสียหายได้รับ การกำหนดค่าสินไหมทดแทนตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 438 และมาตรา 446 จึงเป็นปัญหาทางกฎหมายที่ควรศึกษาเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาหรือปรับปรุงแก้ไขกฎหมายให้มีความสอดคล้องกับการเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้เสียหายที่ถูกคณะกรรมการ ป.ป.ช. ชี้มูลความผิด กรณีภายหลังพบว่าไม่มีมูลความผิด เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ผู้เสียหายมากยิ่งขึ้น

3. ปัญหาเกี่ยวกับความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ที่ละเลยไม่ดำเนินการเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย ตามพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539 มาตรา 5 และมาตรา 11

มาตรา 5 บัญญัติว่า “หน่วยงานของรัฐต้องรับผิดชอบผู้เสียหายในผลแห่งละเมิดที่เจ้าหน้าที่ของตนได้กระทำการปฏิบัติหน้าที่ ในกรณีนี้ผู้เสียหายอาจฟ้องหน่วยงานของรัฐดังกล่าวได้โดยตรง แต่จะฟ้องเจ้าหน้าที่ไม่ได้

ถ้าการละเมิดเกิดจากเจ้าหน้าที่ซึ่งไม่ได้สังกัดหน่วยงานของรัฐแห่งใด ให้ถือว่า กระทรวงการคลัง เป็นหน่วยงานของรัฐที่ต้องรับผิดชอบวรรคหนึ่ง”

มาตรา 11 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้เสียหายเห็นว่า หน่วยงานของรัฐต้องรับผิดชอบตามมาตรา 5 ผู้เสียหายจะยื่นคำขอต่อหน่วยงานของรัฐให้พิจารณาชดเชยค่าสินไหมทดแทนสำหรับความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ตนก็ได้ ในการนี้หน่วยงานของรัฐต้องออกไปรับ คำขอให้ไว้เป็นหลักฐานและพิจารณาคำขอขึ้นโดยไม่ชักช้า เมื่อหน่วยงานของรัฐมีคำสั่งเช่นใดแล้ว หากผู้เสียหายยังไม่พอใจในผลการวินิจฉัยของหน่วยงานของรัฐก็ให้มีสิทธิร้องทุกข์ต่อคณะกรรมการวินิจฉัยร้องทุกข์ตามกฎหมายว่าด้วยคณะกรรมการกฤษฎีกาได้ภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่ได้รับแจ้งผลการวินิจฉัย

ให้หน่วยงานของรัฐพิจารณาคำขอที่ได้รับตามวรรคหนึ่งให้แล้วเสร็จภายในหนึ่งร้อยแปดสิบวัน หากเรื่องใดไม่อาจพิจารณาได้ทันในกำหนดนั้น จะต้องรายงานปัญหาและอุปสรรคให้รัฐมนตรีเจ้าสังกัด หรือกำกับหรือควบคุมดูแลหน่วยงานของรัฐแห่งนั้นทราบและขออนุมัติขยายระยะเวลาออกไปได้ แต่รัฐมนตรีดังกล่าวจะพิจารณาอนุมัติให้ขยายระยะเวลาให้อีกได้ไม่เกินหนึ่งร้อยแปดสิบวัน”

เมื่อพิจารณาตามพระราชบัญญัติความรับผิดชอบละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นกฎหมายที่กำหนดความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ของรัฐในกรณีที่กระทำการหรือละเว้นการกระทำในลักษณะที่เป็นการละเมิดต่อบุคคลอื่น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของประชาชนและสร้างความรับผิดชอบต่อการกระทำของเจ้าหน้าที่ มีปัญหาว่าบทบัญญัติดังกล่าวไม่มีการกำหนดลักษณะของความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ที่ครอบคลุมและชัดเจนเกี่ยวกับการดำเนินการเยียวยาความเสียหายจากการถูกละเมิดการ ป.ป.ช. ซึ่งมีผลความผิด ซึ่งเป็นการยากต่อการพิสูจน์เกี่ยวกับความจงใจหรือประมาทเลินเล่อ และความล่าช้าของเจ้าหน้าที่เนื่องจากไม่มีขอบเขตหรือแนวทางที่ชัดเจนในการดำเนินการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการเยียวยาความเสียหายที่เกิดจากการมีผลความผิดของคณะกรรมการ ป.ป.ช. ประกอบกับมาตรการลงโทษสำหรับเจ้าหน้าที่ที่ละเลยไม่ดำเนินการเยียวยาความเสียหาย ก็ยังไม่มีประสิทธิภาพมากเพียงพอที่จะทำให้เจ้าหน้าที่ตระหนักถึงความเดือดร้อนของผู้เสียหาย และตระหนักถึงความรับผิดชอบในหน้าที่ จนอาจนำไปสู่การละเลยหรือความล่าช้าในการดำเนินการเยียวยาความเสียหาย

ตามที่คุณศึกษาได้ศึกษาปัญหาเกี่ยวกับการเยียวยาผู้เสียหายจากการถูกละเมิดการ ป.ป.ช. ซึ่งมีผลความผิด กรณีภายหลังพบว่าไม่มีผลความผิด รวมทั้งความหมาย แนวคิด ความเป็นมา และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ทำให้ได้บทสรุปสำคัญสำหรับปัญหากฎหมายดังกล่าว เพื่อจะได้นำมาปรับปรุงแก้ไขให้เกิดความเป็นธรรมต่อผู้เสียหาย โดยผู้ศึกษาขอเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังต่อไปนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิเรียกร้องของผู้เสียหาย ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 และพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2561 มาตรา 101 ผู้ศึกษาเห็นว่า สิทธิเรียกร้องของผู้เสียหายในการได้รับการเยียวยายังไม่ครอบคลุมกับความเสียหายที่แท้จริงที่ผู้เสียหายได้รับ เนื่องจากมีขอบเขตของการเยียวยาความเสียหายและข้อจำกัดอยู่ ซึ่งไม่เป็นธรรมแก่

ผู้เสียหาย ดังนั้น การปรับปรุงเกี่ยวกับบทบัญญัติดังกล่าวจึงต้องดำเนินการให้มีขึ้น เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ผู้เสียหาย จึงสมควรแก้ไขเพิ่มเติม ดังนี้

กฎหมายเดิม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 บัญญัติว่า “ผู้ใดจงใจหรือประมาทเลินเล่อทำต่อบุคคลอื่นโดยผิดกฎหมายให้เขาเสียหายถึงแก่ชีวิตก็ดี แก่ร่างกายก็ดี อนามัยก็ดี เสรีภาพก็ดี ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ท่านว่า ผู้นั้นทำละเมิดจำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น”

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2561 มาตรา 101 บัญญัติว่า “ผู้ซึ่งถูกลงโทษตามมาตรา 98 ที่มีสิทธิฟ้องคดีต่อศาลปกครอง จะฟ้องคดีต่อศาลปกครองภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่ถูกลงโทษโดยไม่ต้องอุทธรณ์ตามกฎหมาย ระเบียบ หรือข้อบังคับว่าด้วยการบริหารงานบุคคลของผู้ถูกลงโทษนั้น หรือจะดำเนินการอุทธรณ์ดุลพินิจในการกำหนดโทษของผู้บังคับบัญชาตามกฎหมาย ระเบียบ หรือข้อบังคับว่าด้วยการบริหารงานบุคคลของผู้ถูกลงโทษนั้นก่อนก็ได้”

ในกรณีที่ผู้ถูกลงโทษนำคดีไปฟ้องต่อศาลปกครองโดยมิได้ฟ้องคณะกรรมการ ป.ป.ช. ให้ศาลปกครองแจ้งให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. ทราบ และให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. มีสิทธิขอเข้ามาเป็นคู่กรณีในคดีด้วยได้”

ขอเสนอให้แก้ไขใหม่เป็น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420วรรคสอง “อนึ่ง สิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดนั้น ให้หมายความรวมถึงสิทธิเรียกร้องใด ๆ อันเกิดจากความเสียหายในการดำเนินงานของรัฐหรือองค์กรอิสระโดยไม่เป็นธรรม ซึ่งผู้เสียหายไม่อาจใช้สิทธิเรียกร้องตามกฎหมายอื่นได้”

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2561 มาตรา 101 วรรคสอง “ในกรณีที่ผู้ถูกลงโทษนำคดีไปฟ้องต่อศาลปกครองโดยมิได้ฟ้องคณะกรรมการ ป.ป.ช. ให้ศาลปกครองแจ้งให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. ทราบ และให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. มีสิทธิขอเข้ามาเป็นคู่กรณีในคดีด้วยได้ และหากภายหลังปรากฏว่าผู้ถูกลงโทษไม่มีความผิดตามมติชี้มูลความผิดของคณะกรรมการ ป.ป.ช. ให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. ดำเนินการใด ๆ เพื่อเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้ถูกลงโทษภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่ศาลมีคำพิพากษา”

2. ปัญหาเกี่ยวกับการกำหนดค่าสินไหมทดแทน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 438 และมาตรา 446 ผู้ศึกษาเห็นว่า ควรมีการปรับปรุงกฎหมายในส่วนที่เกี่ยวกับการกำหนดลักษณะของความเสียหายและวิธีการในการกำหนดจำนวนค่าสินไหมทดแทนให้มีความชัดเจนที่จะให้ผู้เสียหายได้รับการเยียวยาได้อย่างเป็นธรรม จึงสมควรแก้ไขเพิ่มเติมดังนี้

กฎหมายเดิม มาตรา 438 บัญญัติว่า “ค่าสินไหมทดแทนจะพึงใช้โดยสถานใดเพียงใดนั้น ให้ศาลวินิจฉัยตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด

อนึ่ง ค่าสินไหมทดแทนนั้น ได้แก่การคืนทรัพย์สินอันผู้เสียหายต้องเสียไปเพราะละเมิดหรือใช้ราคาทรัพย์สินนั้น รวมทั้งค่าเสียหายอันจะพึงบังคับให้ใช้เพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ อันได้ก่อขึ้นนั้นด้วย”

มาตรา 446 วรรคหนึ่ง “ในกรณีทำให้เขาเสียหายแก่ร่างกาย หรืออนามัยก็ดี ในกรณีทำให้เขาเสียเสรีภาพก็ดี ผู้ต้องเสียหายจะเรียกร้องเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อความที่เสียหายอย่างอื่นอันมิใช่ตัวเงินด้วย

อีกก็ได้ สิทธิเรียกร้องอันนี้ไม่โอนกันได้ และไม่ตกสืบไปถึงทายาท เว้นแต่สิทธินั้นจะได้รับสภาพกันไว้โดยสัญญาหรือได้เริ่มฟ้องคดีตามสิทธินั้นแล้ว”

ขอเสนอให้แก้ไขใหม่เป็น มาตรา 438 บัญญัติว่า “ค่าสินไหมทดแทนจะพึงใช้โดยสถานใดเพียงใดนั้น ให้ศาลวินิจฉัยตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด ในกรณีที่ศาลเห็นว่าการกำหนดค่าสินไหมทดแทนอาจเกิดความไม่เป็นธรรมให้ศาลมีอำนาจให้ผู้เสียหายและผู้ทำละเมิดร่วมกันพิจารณากำหนดค่าสินไหมทดแทน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม

อนึ่ง ค่าสินไหมทดแทนนั้น ได้แก่ การคืนทรัพย์สินผู้เสียหายต้องเสียไป เพราะละเมิดหรือใช้ราคาทรัพย์สินนั้น รวมทั้งค่าเสียหายอันจะพึงบังคับให้ใช้เพื่อความสะดวกอย่างไรก็ดี อันได้ก่อกำขึ้น และให้หมายรวมถึงความเสียหายอันเป็นผลกระทบต่อเนื่องจากการกระทำละเมิดนั้นด้วย”

มาตรา 446 วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า “ในกรณีทำให้เขาเสียหายตามมาตรา 420 ผู้ต้องเสียหายจะเรียกร้องเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อความที่เสียหายอย่างอื่นอันมิใช่ตัวเงิน เช่น ความเสียหายทางจิตใจ ความเสียหายในเกียรติยศ หรือความเสียหายอื่น ในทำนองเดียวกันที่เป็นความเสียหายที่แท้จริงด้วยอีกก็ได้ ไม่ว่าความเสียหายนั้นจะเป็นความเสียหายโดยตรงหรือความเสียหายต่อเนื่องจากการถูกละเมิดก็ตาม สิทธิเรียกร้องอันนี้ไม่อาจโอนกันได้ และไม่ตกไปถึงทายาท เว้นแต่สิทธินั้นจะได้รับสภาพกันไว้โดยสัญญาหรือได้เริ่มฟ้องคดีตามสิทธินั้นแล้ว”

3. ปัญหาเกี่ยวกับความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ที่ละเลยไม่ดำเนินการเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย ตามพระราชบัญญัติความรับผิดชอบทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539 มาตรา 5 และมาตรา 11 ผู้ศึกษาเห็นว่า ควรมีการกำหนดมาตรการที่เหมาะสมในการปฏิบัติงานให้แก่เจ้าหน้าที่เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างเคร่งครัดและไม่ก่อความเสียหายให้แก่ผู้เสียหายเพิ่มขึ้น จึงสมควรแก้ไขเพิ่มเติม ดังนี้

กฎหมายเดิม มาตรา 5 บัญญัติว่า “หน่วยงานของรัฐต้องรับผิดชอบต่อผู้เสียหายในผลแห่งละเมิดที่เจ้าหน้าที่ของตนได้กระทำการปฏิบัติหน้าที่ ในกรณีนี้ผู้เสียหายอาจฟ้องหน่วยงานของรัฐดังกล่าวได้โดยตรง แต่จะฟ้องเจ้าหน้าที่ไม่ได้

ถ้าการละเมิดเกิดจากเจ้าหน้าที่ซึ่งไม่ได้สังกัดหน่วยงานของรัฐแห่งใด ให้ถือว่า กระทรวงการคลังเป็นหน่วยงานของรัฐที่ต้องรับผิดชอบตามวรรคหนึ่ง”

มาตรา 11 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้เสียหายเห็นว่า หน่วยงานของรัฐต้องรับผิดชอบตามมาตรา 5 ผู้เสียหายจะยื่นคำขอต่อหน่วยงานของรัฐให้พิจารณาชดเชยค่าสินไหมทดแทนสำหรับความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ตนก็ได้ ในการนี้หน่วยงานของรัฐต้องออกไปรับคำขอให้ไว้เป็นหลักฐานและพิจารณาคำขอขึ้นโดยไม่ชักช้า เมื่อหน่วยงานของรัฐมีคำสั่งเช่นใดแล้ว หากผู้เสียหายยังไม่พอใจในผลการวินิจฉัยของหน่วยงานของรัฐก็ให้มีสิทธิร้องทุกข์ต่อคณะกรรมการวินิจฉัยร้องทุกข์ตามกฎหมายว่าด้วยคณะกรรมการกฤษฎีกาได้ ภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่ตนได้รับแจ้งผลการวินิจฉัย

ให้หน่วยงานของรัฐพิจารณาคำขอที่ได้รับตามวรรคหนึ่งให้แล้วเสร็จภายในหนึ่งร้อยแปดสิบวัน หากเรื่องใดไม่อาจพิจารณาได้ทันในกำหนดนั้น จะต้องรายงานปัญหาและอุปสรรคให้รัฐมนตรีเจ้าสังกัด

หรือกำกับหรือควบคุมดูแลหน่วยงานของรัฐแห่งนั้นทราบและขออนุมัติขยายระยะเวลาออกไปได้ แต่รัฐมนตรีดังกล่าวจะพิจารณาอนุมัติให้ขยายระยะเวลาให้อีกได้ไม่เกินหนึ่งร้อยแปดสิบวัน”

ขอเสนอให้แก้ไขใหม่เป็น มาตรา 5 วรรคหนึ่ง “หน่วยงานของรัฐต้องรับผิดชอบความเสียหายในผลแห่งละเมิดที่มีต่อผู้เสียหาย อันเนื่องจากการที่เจ้าหน้าที่ของตนได้กระทำการปฏิบัติหน้าที่ โดยผู้เสียหายไม่จำเป็นต้องพิสูจน์เจตนาหรือความประมาทเลินเล่อของเจ้าหน้าที่ ในกรณีนี้ผู้เสียหายอาจฟ้องหน่วยงานของรัฐดังกล่าวได้โดยตรง แต่จะฟ้องเจ้าหน้าที่ไม่ได้

มาตรา 11 วรรคสาม “การดำเนินการรับผิดชอบในความเสียหายของรัฐต่อผู้เสียหาย ให้หน่วยงานของรัฐพิจารณาดำเนินการ โดยเร็วภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ในวรรคก่อนหน้านี้ หากการดำเนินการเกินระยะเวลาดังกล่าวหรือเป็นการประวิงเวลา ให้ผู้เสียหายมีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายเพิ่มเติมสำหรับความล่าช้านั้น สำหรับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในอัตราไม่เกินหนึ่งเท่าของความเสียหาย และสำหรับหน่วยงานของรัฐในอัตราไม่เกินสองเท่าของความเสียหาย เว้นแต่ผู้เสียหายจะได้ให้ความยินยอมไว้เป็นหนังสือในการล่วงระยะเวลานั้น”

เอกสารอ้างอิง

เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. **หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2563.

ชาญชัย แสวงศักดิ์. **ความรับผิดชอบของรัฐ: ความรับผิดชอบทางละเมิดและความรับผิดชอบโดยปราศจาก**

ความผิด. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2567.

ฐาการ ศิริฤทธิ์วัฒนา. **กฎหมายรัฐธรรมนูญ: หลักพื้นฐานแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญและระบอบ**

ประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2566.

ดิเรก บวรสกุลเจริญ. **กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2566.

บรรเจิด สิงคะเนติ. **หลักกฎหมายมหาชน หลักนิติธรรม/นิติรัฐ ในฐานะ “เกณฑ์” จำกัดอำนาจรัฐ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2564.

พนารัตน์ มาศมงคล. **กฎหมายปกครอง**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2566.

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2561.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. **คำสอนว่าด้วยรัฐ และหลักกฎหมายมหาชน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อ่านกฎหมาย, 2564.

วรพจน์ วิศรุตพิชญ์. **ข้อความคิดและหลักการพื้นฐานบางประการของกฎหมายปกครอง**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2566.

วารี นาสกุล. คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะละเมิด จัดการงานนอกสั่ง และลาภมิควรได้.

พิมพ์ครั้งที่ 6. เพิ่มเติมโดย ศ. จรัญ ภักดีธนากุล. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กรุงสยาม พับลิชชิ่ง, 2567.

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ. ประวัติความเป็นมาขององค์กร

[Online]. Available URL: <https://www.nacc.go.th>. 2568 (เมษายน, 12).

สุพิศ ประณีต พลกรัง. หลักและทฤษฎีกฎหมายแพ่ง. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2566.